

publicistikos ir kitų pagal formą nefilosofinių šaltinių filosofinių problemų tyrimo metodika gali būti vėliau vaisingai panaudota TSRS tautų filosofinės ir politinės minties istorijos tyrimuose³.

I. Ručinskaitė

A. Šliogeris. V. Solovjovas ir idealistinė filosofija Lietuvoje³.

V. Solovjovo teorinio palikimo nagrinėjimas yra svarbus ne tik filosofijos istorijos, bet ir šiuolaikinės ideologinės kovos aspektais. Šio rusų mistiko idėjos atgyja tiek Lietuvos emigrantų idealistiniuose darbuose, tiek ir apskritai Vakarų, ypač Vatikano, klerikalinėje filosofijoje. Tai patvirtina šimtai V. Solovjovo pažiūrų tyrinėjimų ir jo raštų leidimas užsienyje, kur jis dažnai laikomas nepažintu genijumi, nepagrįstai aukštinamas.

Nors Tarybų Sąjungoje apie V. Solovjovą yra paskelbta nemaža darbų, tačiau kai kuriais aspektais jo filosofija nėra pakankamai ištyrinėta. A. Šliogeris, nagrinėdamas V. Solovjovo palikimą, daugiausia dėmesio skiria jo visuotinės vienybės principo analizei. Jis mėgina parodyti, kaip tas principas reiškiasi V. Solovjovo ontologijoje, gnoseologijoje, etikoje ir estetikoje, kokios yra jo socialinės ištakos. Disertanto nuomone, kaip tik šiuo principu V. Solovjovas turėjo įtakos Lietuvos idealistinei minčiai. Tuo disertantas motyvuoja platų šio principo nagrinėjimą savo darbe.

Disertacijoje nurodoma, kad visuotinės vienybės principas ryškiausiai atspindi V. Solovjovo pastangas sumoderninti tradicinę krikščioniškąją pasaulėžiūrą, sukurti savotišką religines ir mokslines pasaulėžiūros modelį, pagrįstą religijos, racionalistinės filosofijos ir gamtos mokslo sinteze. Bandymas sujungti religiją su mokslu negalėjo būti sėkmingas dėl religinio ir mokslinio pasaulio suvokimo būdų nesuderinamumo. Šią V. Solovjovo nesekmę, disertanto nuomone, akivaizdžiai rodo prieštaravimai, iš vidaus griauinan-

tys idealistinę visuotinės vienybės koncepciją.

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos religinės filosofijos atstovai priėmė visuotinės vienybės filosofiją kaip modernizuotą krikščionišką pasaulėžiūrą šalia neotomistinės doktrinos. Šių dviejų filosofijos sistemų prieštaravimo centrą Lietuvos idealistinėje filosofijoje sudarė ontologinė problematika, o jas vienijo bendras metodologinis kryptingumas bei ideologinė paskirtis.

Dauguma XIX a. pabaigos — XX a. pradžios Lietuvos religinės filosofijos atstovų domėjosi visuotinės vienybės filosofija (A. Jakštas, S. Salkauskas, I. Tamošaitis, M. Reinsys ir kiti), bet tik S. Salkauskas (iki 1915 m.), A. Dambrauskas-Jakštas ir iš dalies V. Silkarskis patyrė didesnę V. Solovjovo įtaką. 1900–1938 m. Lietuvos neoscholastinėje filosofijoje vyraujančias pozicijas užėmė neotomizmas. Disertantas nurodo, kad nepagrįsta buržuazinės emigracijos autorių (S. Ereto, A. Maceinos, V. Silkarskio, S. Ylos) nuomonė, jog idealistinė V. Solovjovo filosofija padarė stiprią ir teigiamą įtaką Lietuvos filosofinei minčiai. V. Solovjovo idėjos tarnavo klerikalinei ideologijai. Jos vaidino reakcinį vaidmenį buržuazinės Lietuvos kultūroje ir ideologinėje kovoje.

Oficialūs oponentai dr. J. Minkevičius, doc. B. Kuzmickas teigiamai įvertino A. Šliogerio tyrinėjimą; tai pirmas tokio pobūdžio darbas apie V. Solovjovo įtaką Lietuvos idealistinei minčiai.

P. Pečiūra

AKTUALŲS PAŽINIMO TEORIJOS KLAUSIMAI

1974 m. balandžio 22 d. LTSR Aukštojo ir spec. vidurinio mokslo ministerija ir VVU Filosofijos katedra surengė respublikinę konferenciją metodologiniais pažinimo teorijos klausimais. Buvo parengta 17 pranešimų. Pagirtina, kad konferencijos organizacinis komitetas (E. Meškauskas, J. Karosas, E. Nekrašas, J. V. Vinciušas) prieš konferenciją išlei-

³ Filosofijos mokslų kandidato disertacija, apginta 1973 m. kovo 6 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslų laipsnių teikimo tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas prof. dr. R. Plečkaitis; oponentai: filosofijos m. dr. J. Minkevičius ir filosofijos m. kand. B. Kuzmickas

do pranešimų tezes ir programą. Konferencijos dalyviai ir svečiai galėjo iš anksto susipažinti su prelegentų ginamomis tezėmis. Šioje konferencijoje, be filosofų, dalyvavo ir filologai, analizavę filosofinius lingvistikos klausimus. Specialus posėdis buvo numatytas estetinio tikrovės suvokimo specifikos problemai, tačiau didesnė pranešėjų dalis dėl vienokių ar kitokių priežasčių nedalyvavo.

Ižanginiu žodžiu konferenciją pradėjęs LKP CK darbuotojas J. Lazauskas pažymėjo, kad konferencijos V. Lenino gimimo metinių progą tampa gražia tradicija. Nurodęs V. Lenino indėlį į pažinimo teorijos raidą, J. Lazauskas pareiškė, kad, nepaisant respublikos filosofų atlikto darbo, aktualiems pažinimo teorijos klausimams ateityje reikėtų skirti daugiau dėmesio.

Respublikos filosofų konferencijos neabejotinai padeda kelti dėsytųjų kvalifikacijas, duoda puikią progą susipažinti su kolegų atliekamais tyrinėjimais, keistis dalykine informacija, aptarti filosofijos dėstymo metodikos klausimus. Reikia apgailestauti, kad šioje konferencijoje kai kurių aukštųjų mokyklų filosofijos dėstytojai iš viso nedalyvavo arba atvyko tik po vieną atstovą.

Konferencijoje diskutuotų problemų ratas buvo gana įvairus. Svarbiausias jų mėginame trumpai apžvelgti.

E. Nekrašas (VVU) pranešime „Indukcijos teorija: rezultatai ir problemos“ nagrinėjo R. Karnapo indukcinę logiką ir atskleidė kai kurias trūkumus. Si logika, nurodė pranešėjas, neanalizuoja universalių mokslo hipotezių ir gali būti taikoma tik tokioms hipotezėms, kurios aprašo individualius faktus. Kalbėdamas apie kitus indukcinės logikos trūkumus, pranešėjas pabrėžė, kad hipotezės patvirtinimas empiriniais duomenimis priklauso nuo tos kalbos, kuria formuluojama hipotezė: ir duomenys, nuo predikatų skaičiaus; įvedant į kalbą papildomus predikatus, kinta hipotezių, į kurias neįeina nauji predikatai, patvirtinimo laipsnis. Šio trūkumo būtų galima išvengti tik tuo atveju, jei būtų įmanoma aprašyti visų tiriamųjų objektų savybes, bet praktiškai šis uždavinys neišsprendžiamas. Apžvelgęs kitas R. Karnapo indukcinės logikos ypatybes, E. Nekrašas priėjo prie išvados, kad indukcinė logikai, besiremian-

čiai empirizmo metodologija, neišvengiamai iškyla klausimas, ar mokslas yra indukcinius.

S. *Jakštys* (SPI) („Pirminių ir antrinių savybių klausimu“) apžvelgė tarybinėje literatūroje dėstomas savybių objektyvumo problemas sprendimus. Jis išskyrė dvi vyraujančias tendencijas, iš kurių viena spalvos, garso ir kitus pojūčius kildina iš objektyviai egzistuojančių daiktų savybių (spalvos, garso ir kt.), o kita teigia, kad objektai, sukeltieji pojūčius, patys savaime neturi jokių jutimiškų savybių (Loko tradicija).

Dėstydamas savo nuomonę, pranešėjas teigė, kad pirminių ir antrinių savybių problemos sprendimo negalima sieti su jutimo organų veiklos teisingumu ar klaidingumu, nes jutimo organų parodymams netaikytinas tiesos kriterijus. Jutimiškumas reikalingas tam, kad organizmas atskirtų naudingas ir kenksmingas tikrovės objektų savybes, bet pasaulis daug turtingesnis ir įvairesnis, negu jį suvokia organizmas. Skirtingus pojūčius sąlygoja pačių objektų skirtingos savybės, kurias galima nustatyti kitais tyrimo būdais. Diskusijose apie pirmines ir antrines savybes, prelegento nuomone, universalizuojamas teorinis arba empirinis mokslo žinių ir sąvokų genezės bei jų objektyvumo, būtinumo ir visuotinio pagrindimo aspektas. Jo manymu, norint išspręsti pirminių ir antrinių daiktų savybių problemą, reikia iširti šiuos du pažinimo rezultatų pagrindimo bei aiškumo aspektus, nustatyti jų tarpusavio santykius.

Gnoseologinei vaizduotes interpretacijai savo pranešimą skyrė J. V. *Vinciūnas* (VVU). Pastebėjęs, kad vaizduotei, kaip kūrybinio akto komponentui, iki šiol daugiausia dėmesio skiria psichologai, prelegentas pabrėžė, jog būtina analizuoti vaizduotę gnoseologiniu aspektu, atsižvelgiant į jos visuomeninę istorinę prigimtį. Intelektualinėje kūryboje dalyvauja visi žmogaus sugebėjimai: teorinis mąstymas, emocijos ir kt. Atskiro individo protas čia veikia kaip tam tikros visuomenės mąstymas, o pažinimo subjektas — kaip individo protas. Vaizduotėje jutimiškumas organiškai susijęs su abstrakčiu mąstymu. Kas vienoje teorijoje reikalauja loginio pagrindimo, kitoje atrodo intuityviai aišku. Visa pažini-

mo istorija, pastebėjo prelegentas, rodo, kad nauji intuityviai aiškūs postulatai atsiranda, kylstant senųjų postulatų intuityviam aiškumui.

Anot pranešėjo, tik traktuodami vaizduotę kaip visuomeninį istorinį reiškinį bei visuomeniškumo ir individualumo dialektiką, galime moksliskai įvertinti racionalistines intuitycijos teorijas ir intuityvistinį mokslinės kūrybos aiškinimą.

J. Skersytė (VVU KVF) pranešime „Du apibendrinimo pažintinės funkcijos aspektai“ parodė, kad nediferencijuotas terminų „apibendrinimas“ ir „indukcinis apibendrinimas“ vartojimas filosofinėje literatūroje rodo nepakankamą loginio ir metodologinio aspekto skyrimą, o kai kada net tų aspektų sutapatinimą. Toks sutapatinimas susijęs su empirizmo tradicija gnoseologijoje; jis sudaro pagrindą kilti klausimui, kaip galima pereiti nuo atskirybės prie bendrybės pažinimo procese. Marksistinės gnoseologijos požiūriu, pabrėžė pranešėja, pažinimas eina ne nuo atskirybės prie bendrybės, o nuo bendrybės prie bendrybės; individualus patyrimas čia yra tik funkciškai nesavaranikiškas tarpininkas. Išskyrus apibendrinimo problemas loginį ir metodologinį aspektą, tradicinis požiūris į pasikartojimo stebėjimą kaip į apibendrinimo pagrindą praranda prasmę. Dėl to indukcijos problemai reikia kelti ne kaip apibendrinimo galimybes, o kaip jos struktūrinio tyrimo galimybes problemai.

Apie dialektinę materialistinę dėsningumo koncepciją kalbėjo V. Radvilavičius (KPI). Jis atkreipė dėmesį į metafizinės metodologijos apraiškas, kurios pasitaiko, sprendžiant šią problemą, akcentavo, kad dialektiniu materialistiniu požiūriu dėsningumas turi būti aiškinamas ne vien „objekto forma“, bet ir subjektyviai. Dėsningumas turėtų būti traktuojamas ne kaip atskirų dėsnių sąveikos rezultatas, o kaip pačios tikrovės savybė, pripažįstant dėsnių turinio santykinumą, išplaukiantį iš dialektinės tikrovės prigimties ir pažinimo proceso istoriškumo.

Pirmykščiam mąstymui ir jo santykiams su šiuolaikiniu mąstymu aptarti buvo skirtas šios apžvalgos autoriaus (VVU KVF) pranešimas; buvo bandoma apibendrinti šios srities tyrinėjimų išva-

das. Stengtasi parodyti, kad neapibrėžtas žmogaus ir mąstymo sąvokų vartojimas duoda metodologinio pobūdžio nuomonių skirtumus, kai kuriems tyrinėtojams leidžia tvirtinti, jog galimas konkretus jutiminis vaizdinis mąstymas iki Homo sapiens susiformavimo arba net iki klasišinės visuomenės atsiradimo. Mąstymas, kaip specifiškai žmogiška tikrovės atspindėjimo savybė, atsiranda iš praktinio visuomenės santykio su tikrove; visuomenė su ja santykiauja kaip su bendrybe, ir ta tikrovė sąlygoja sąvokinę jos suvokimo formą. Ši pažiūra nepaneigia kokybinio mąstymo kitimo istorijos raidoje.

K. Stoškus (VVU) apžvelgė tris kalbos ir pažinimo objekto santykių aiškinimo istorinius etapus (bei logines galimybes) — objektyvistinį, instrumentalistinį ir dialektinį. Plačiau apsistojęs prie trečiojo, prelegentas pažymėjo, kad kiekviena specializuota kalba turi ją būdingas konstrukcines galimybes, neleidžiančias visiškai adekvačiai perteikti aprašomojo objekto kita kalba, susiformavusia kitų objektų aprašymo bei analizės procese. Kiekvienas specializuotos kalbos aprašomasis objektas tik iš dalies gali būti perteiktas kita, daugiau ar mažiau specializuota, kalba. Universaliausias objektų atkurimo galimybes turi nespecializuota kalba, fiksuojanti sveiko proto patyrimą. Ja remiasi visos specializuotos kalbos bei jas atitinkančios dvasinės kultūros formos. Kita vertus, tų formų rezultatai paplinta ir populiarėja, tampa visuotiniai tik tokių nespecializuotų sveiko proto kalbų forma ir tik tiek, kiek gali būti išverstu į šią formą.

Lingvistikos filosofines problemas konferencijoje analizavo R. Pavilionis (VVU; „Apie kalbos filosofiją“¹), M. Zakarjan (VVU; „Filosofija ir lingvistiniai tyrinėjimo metodai“), L. Karpovas (KPI; „Kai kurie gnoseologiniai generatyvinės gramatikos stratigrafijos klausimai“).

S. Rudzevičius (VVPI) kalbėjo apie antropogenetikos svarbą žmogaus pažinimui ir visuomenės vystymuisi. Z. Morkūnas (LTSR MA) pranešime „Metodas ir teorija moksliniame visuomenės pažinime“, teoriją laikydamas pažinimo tikslu, o metodą — pažinimo priemone, teigė, kad teorijos pavertimas pažinimo priemo-

¹ To pranešimo pagrindu parengtas straipsnis spausdinamas šiame mūsų leidinio numeryje. (Red. pastaba.)

ne ir jos panaudojimas konkretybei atskleisti sudaro normatyvinę metodo funkciją. Teorijos kuriamos, remiantis konkrečiu praktiniu patyrimu, o jų panaudojimas jutimiškai konkretybei pažinti organiškai sujungia teoriją ir metodą. To, anot pranešėjo, negalima užmiršti, tiriant visuomenės reiškinius.

A. Katalynas (LTSR MA) pranešime „Estetinis suvokimas kaip gnoseologinės analizės objektas“ tvirtino, kad estetiškumas, kaip vertybė, egzistuoja tik tada, kai objektas atitinka subjekto poreikius, todėl gnoseologinis požiūris į estetinį suvokimą esąs nepagrįstas. Pranešėjas neigė estetinio suvokimo pažintinio turinio, nes vertybinis suvokimo aspektas yra griežtai neatskiriamas nuo pažintinio. Estetinio suvokimo aiškinimui esąs nepriimtinas nei kraštutinis gnoseologizmas, nei kraštutinis antignoseologizmas.

Diskusijoje kalbėję J. Lazauskas, J. V. Vinciušas, R. Pavilionis, K. Stoškus ir kt. pareiškė pranešėjams kai kurių kritinių pastabų, pasikeitė nuomonėmis.

E. Gendrolis

KALBOS FILOSOFIJOS SIMPOZIUMAS

1974 m. gegužės 14–16 dienomis Jerevane vyko simpoziumas „Metodologinės ir loginės kalbos problemos“. Jį surengė Jerevano universiteto Dialektinio materializmo ir logikos katedra (katedros vedėjas Armėnijos MA akademikas G. Brutianas). Simpoziume dalyvavo minėtos katedros, Armėnijos MA Filosofijos instituto bei Kalbotyros instituto mokslininkai, taip pat svečiai iš kitų šalių mokslo įstaigų ir aukštųjų mokyklų (V. Celiščevas iš Novosibirsko, A. Koršunovas, A. Leontjevas, I. Narskis iš Maskvos, V. Stofas iš Leningrado, A. Ujomovas iš Odesos, S. Vasiljevas iš Kijevo ir kt.). Trijose simpoziumo sekcijose („Metodologinės kalbos problemos“, „Loginės kalbos problemos“, „Kalba ir visuomenė“) buvo perskaityta daugiau kaip 30 pranešimų. Juose dominavo tokie klausimai: kalbinis pasaulio vaizdas, jo vaidmuo pažinime, reikšmės problema.

Apie kalbos vaidmenį pažinimo procese kalbėjo akad. G. Brutianas. Pažymėjęs, jog žinojimas turi kalbinį pobūdį

ne tik ta prasme, kad kalba yra žinių egzistavimo forma, bet ir ta, kad kalba specifiškai veikia žinojimą, pranešėjas pasaulio atspindį traktavo kaip sudėtingą dviejų modelių – minties (M_1) ir kalbinio modelio (M_2) – sąveiką. Kalbinis modelis (M_2) savo ruožtu skaidomas į pasaulio vaizdą, formuojamą natūraliosios kalbos priemonėmis ($M_{2\lambda}$), ir pasaulio vaizdą, formuojamą dirbtinės kalbos priemonėmis ($M_{2\mu}$). $M_{2\lambda}$ yra specifiskas kiekvienai natūraliai kalbai, o $M_{2\mu}$ – invariantiškas. Be to, $M_{2\lambda}$ sudaro baigtinę aibę, o $M_{2\mu}$ potencialiai begalinę aibę, kadangi dirbtinės kalbos sąvokinio aparato priemonėmis galima kurti vis naujus pasaulio modelius. Informaciniu požiūriu, $M_{2\lambda}$ apimtis didesnė už M_1 apimtį: $M_{2\lambda}$ apima visą M_1 informaciją, koduojamą natūraliosios kalbos priemonėmis, bei specifinę $M_{2\lambda}$ informaciją. Neleistina nei ignoruoti, nei hipertrofuoti skirtumo tarp M_1 ir $M_{2\lambda}$: priešingu atveju mes skurdintume pasaulio vaizdą arba sutapatintume jį su kalbiniu mikrokosmu, sąlygojamu vien tik konkrečios kalbos specifikos. Santykį tarp M_1 ir $M_{2\lambda}$ suprasime teisingai, jei sugebėsime atskleisti invariantišką $M_{2\lambda}$ turinį (t. y. informaciją, nepriklausomą nuo konkrečios kalbos specifikos), atsivėlgdami į tai, kad jis visiškai sutampa su M_1 , kad jo pakanka pažintinei individo orientacijai pasaulyje, kad jis yra būtina žmonių, kalbančių skirtingomis kalbomis, bendravimo ir savitarpio supratimo sąlyga (žinoma, gnoseologiniu, bet ne socialiniu aspektu); kitaip tariant, jei įvertindami skirtumą tarp M_1 ir $M_{2\lambda}$, M_1 aibei taikysime lingvistinio papildomumo principą. Šio principo nereikia taikyti, nustatant santykį tarp M_1 ir $M_{2\mu}$, kadangi informaciniu požiūriu šie modeliai tapatūs.

Didelį susidomėjimą ir diskusijas sukėlė TSRS MA Sibiro skyriaus Filosofijos sektoriaus vedėjo dr. V. Celiščevo pranešimas apie argumentų „nuo kalbos į pasaulį“ evoliuciją šiuolaikinėje formalojoje logikoje.

Platono idėjų teorijoje iškelta kalbos ir ontologijos santykio problema paliko atgarsį šiuolaikinės logikos raidoje. A. Meinongo negalimų objektų teorija, G. Fregės abstrakčių objektų teorija (kuriame ženklui priskiriamas ne tik denotatas, bet ir konceptas), ankstyvojo